

SECVENȚE BASARABENE

Andreea DUMITRU

Un an / o stagiune de răscruce

Pe 29 iulie, s-a împlinit un an de când coaliția partidelor democratice a câștigat alegerile anticipate în Republica Moldova. O schimbare multășteptată, confirmând spiritul protestelor din 6 și 7 aprilie 2009 și capotarea regimului autoritar ce izolase țara pentru aproape un deceniu. Interimatul actualei guvernări se apropie însă, firesc, de sfârșit. Pe 5 septembrie a.c., basarabenii au ocazia să decidă prin referendum dacă în viitor își vor alege președintele prin vot direct, punând capăt astfel unei crize constituționale care dă apă la moară celor convinși că democrația n-a avut și nu are șanse reale în acest stat tânăr, fragil. Teoretic, există motive de speranță privind o despărțire definitivă de trecut, însă, deocamdată, nici chiar cei mai optimiști nu-și pot ascunde îngrijorarea că orice slăbiciune din partea guvernanților (care au dovedit în multe rânduri opinii divergente) ar putea compromite capitalul de încredere câștigat în aprilie. Cu o presă extrem de precaută când vine vorba de viitor, cu o populație mai mult decepționată (ca întotdeauna când euforia revendicărilor populare eșuează în realitatea inerțială), taxând, și unii, și alții, cu orice prilej, neputința aparatului juridic (cu alte cuvinte, tot a puterii) de a soluționa convingător „dosarul 7 aprilie” – există, cu alte cuvinte, suficiente motive de îngrijorare pentru toamna ce vine.

Până la aflarea rezultatelor din septembrie, nu trebuie uitat că anul 2009 și prima jumătate a lui 2010 au însemnat, pentru Republica Moldova, un interval temporal ieșit din comun. Mai mult sau mai puțin contestate, schimbările din plan politic și social au reprezentat, pentru scena culturală, o provocare imensă. Iar actorii acesteia s-au descurcat cum au putut: cu destule bâlbe, gafe, inițiative caduce (care nu au lipsit nici din Festivalul Național de Teatru, nici de la gala Premiilor UNITEM), dar și cu gesturi inspirate, proiecte ingenioase, reușind uneori să sfideze criza economică și, mai ales, complexele identitare deloc puține în stânga Prutului (un exemplu ar fi Bienala Teatrului „Eugène Ionesco”, organizată cu mari sacrificii în primăvară). Timp de un an sau mai degrabă timp de o stagiune, cititori, spectatori, critici basarabeni și români ne-am întâlnit mult mai firesc în jurul acelu-rași volume, publicații și spectacole. Despre unele nu s-a scris deloc în aceste pagini, despre altele nu s-a scris destul, drept pentru care îmi propun să le trec în revistă într-o formulă hibridă de bilanț și jurnal personal.

(Aproape) totul despre Constantin Cheianu

Dramaturg și publicist (în special, ca editorialist la *Timpul*), Constantin Cheianu s-a dovedit din nou „un autor al surprizelor” (Vitalie Ciobanu). Întâi de toate, și-a surprins colegii de breaslă scriind piesa ***Cu bunicul ce facem?***, o reflecție amară în trena evenimentelor din intervalul 7 aprilie–29 iulie. Textul a ajuns pe scenă neașteptat de rapid: după lectura din toamnă, el a avut premiera la Teatrul Satiricus din Chișinău, în regia lui Alexandru Grecu. Imediat ce l-am citit în revista electronică *Tiuk!* (publicația lui Mihai Vakulovski, un avanpost al tinerei literaturi de peste Prut), l-am inclus și noi fără să stăm pe gânduri, în volumul tematic *Chișinău, 7 aprilie. Teatru-document*.

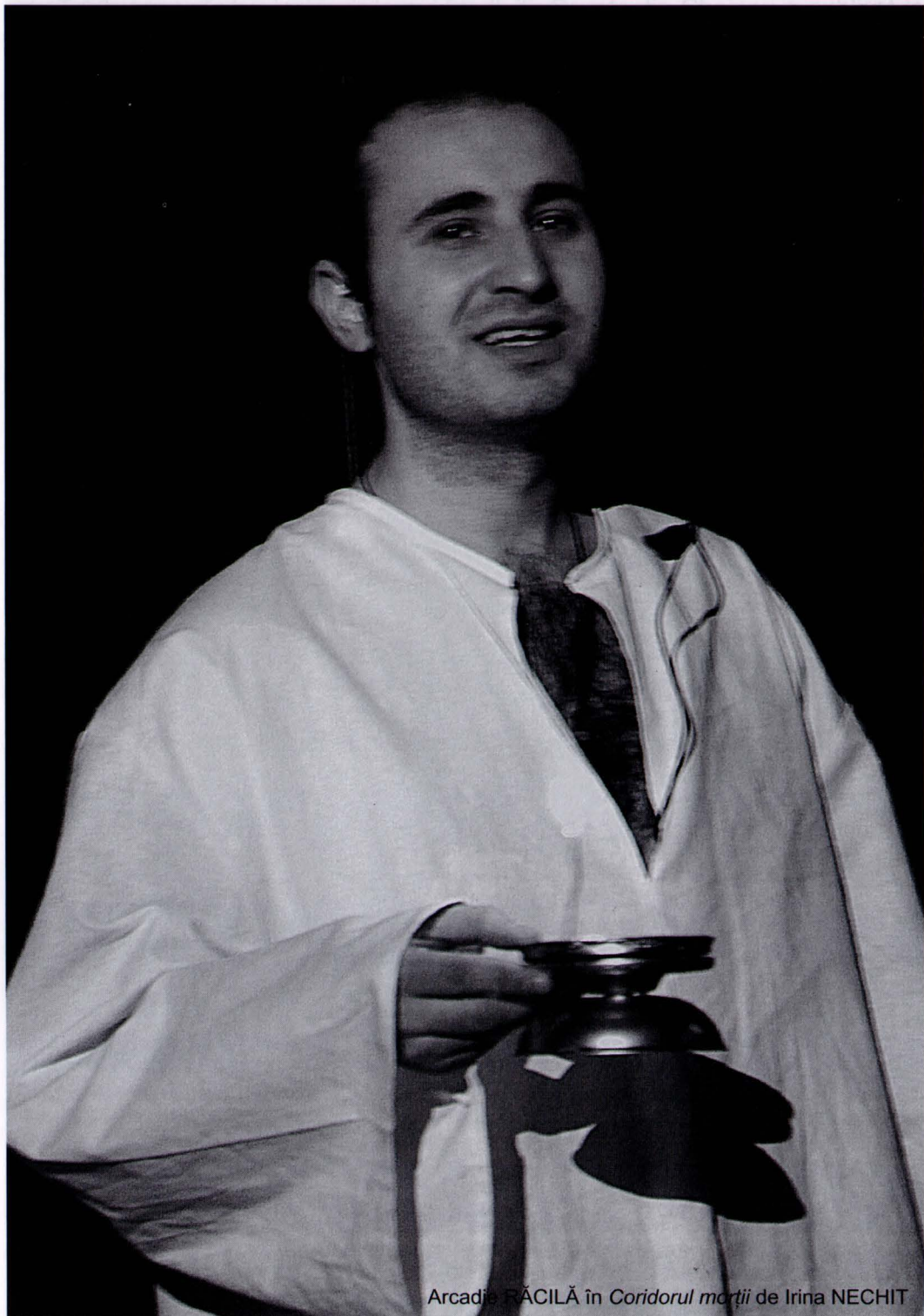
Tot în toamnă, la cincizeci de ani împliniți, Constantin Cheianu a publicat la Editura Cartier un volum greu de clasat – eseu politic? memorii? – provocator intitulat **Sex & Perestroika**. Cartea a făcut multe valuri în mediul literar basarabean: pe unii i-a entuziasmat (prestigioasa revistă *Contrafort* i-a consacrat, de pildă, ample recenzii), pe alții i-a supărat (pricină din care a și ratat, se pare, Premiul Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova). Cert e că s-a vândut foarte bine, Cartier reeditând-o la scurt timp ca dilogie, cu o primă parte – proza *Totul despre mine!* – publicată inițial la sfârșitul anilor '90.

Sex & Perestroika e, în primul rând – o confirmă criticul Grigore Chiper în *Contrafort* – „prima mărturie vie, neoficială și neoficioasă despre convulsiile sociale și politice în care se naștea tânărul stat Republica Moldova”. Sunt scanați, în episoade scurte, cu o năucitoare alternanță de registre (parodic, ironic, lubric, grotesc, grav) și spectaculoase rafuri temporale, anii de maturizare ai unei „generații predestinate”. Predestinată, întrucât, la jumătatea deceniului 8, autorul și congenerii săi își încheiau studiile și se pregăteau să-și găsească locul într-o societate contaminată de libertățile *perestroikăi*. Cartea se deschide, de altfel, cu evocarea mișcărilor populare care, în Moldova de Est, ca și în celelalte republici sovietice, prefigurau sfârșitul imperiului. O surpriză e, întâi de toate, chiar tonul narațiunii. Luând distanță față de încărcătura emoțională și simbolică a evenimentelor (atât de supralicitată în anii scurși de atunci), Cheianu le înscrie parcă într-un scenariu de *cartoon*, în care spiritul de improvizație al eroilor nu are cum să modifice, totuși, logica implacabilă a gagurilor. Cititorul are impresia că asistă la un moment de carnaval (imaginea atribuită de Padraic Kenney revoluțiilor din 89, îndeosebi celor din Europa Centrală). În mijlocul evenimentelor pe care le descrie cu „văz monstruos” de cineașt (coregrafii elaborate ale mulțimii, încadraturi neașteptate, montaj rapid) și un „simț enorm” pentru detaliu (ca în secvența mitingului din 12 martie 1989, unde povestește cum, în busculada creată de riposta milițienilor, și-a pierdut un pantof lângă monumentul lui Marx și Engels din Chișinău), tânărul Cheianu are revelația ineficienței, derizoriului marilor acțiuni „patriotice”. Prin urmare, precede curajos la erodarea regimului pe cont propriu, printr-o strategie nu chiar originală, dar oricum șocantă: sexul la birou. Dincolo de paginile dedicate, cu belșug de detalii, „revoluției sexuale” realizate împreună cu diverse figuri feminine (personaje memorabile purtând nume fictive ca Ludmila-Ludmila sau Marcela Beveziconi), cartea lui Cheianu este și un solid eseu de mentalitate. Autorul sondează abisurile propriei naturi față în față cu mașinăria de propagandă (mărturisind cum risca să devină un politruc sadea dacă nu l-ar fi dezmeticit anii studenției), dar și teribila operațiune de anihilare a identității la care au fost (ori s-au lăsat) supuși (responsabilitatea pentru propriul destin nefiind eludată) românii dintre Prut și Nistru (cu un accent pus pe ceea ce Cheianu numește „genocidul lingvistic”).

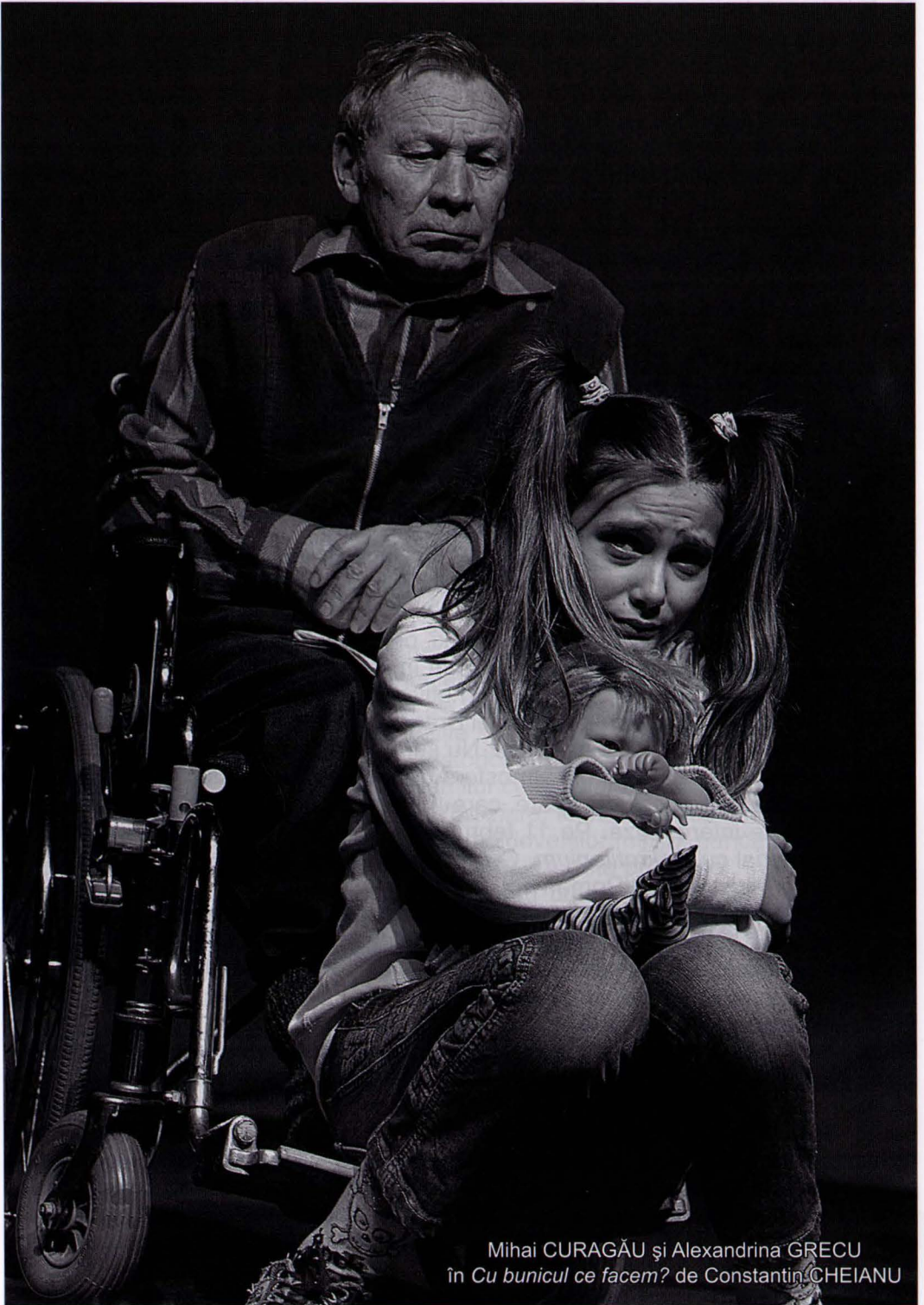
În multe privințe, volumul *Sex & Perestroika* e comparabil cu *Născut în U.R.S.S.*: două autobiografii ancorate în trecutul sovietic, două abordări dezinhibate, la limita ereziei, ale unei teme până ieri tabu: ne putem amuza, ne putem înduioșa amintindu-ne cât de mizer se viețuia în comunism? Și totuși, ce diferență de perspectivă! În vreme ce basarabeanul Vasile Ernu scrie, în România anului 2006 și pentru cititorul ei, despre sentimentul unei pierderi ireversibile, reconstituind cu ironie viața cotidiană din epoca U.R.S.S., basarabeanul Constantin Cheianu scrie, în plin regim voronist și fără să bănuiască măcar prăbușirea acestuia, despre „viermuiala deșartă a unui timp ingrat”. Ultima secvență e definitorie pentru întregul volum: periplul erotico-subversiv se încheie într-un birou de aparatcik din sediul Guvernului,

Lansarea volumului *Chișinău, 7 aprilie. Teatru-document* la Teatrul Satiricus.
Prezintă: Andreea DUMITRU, Constantin CHEIĂNU, Alexandru GRECU.

Arcadie RĂCILĂ în *Coridorul morții* de Irina NECHIT

Mihai CURAGĂU și Alexandrina GRECU
în *Cu bunicul ce facem?* de Constantin CHEIANU

unde, în toiu unei partide de sex, naratorul contemplă o imagine apocaliptică: „Se vedea în toată deschiderea ei Piața Marii Adunări Naționale, cu punctul ei central, locul unde se aflase cândva monumentul lui Lenin. Acolo unde, la 12 martie 1989, ne bătuserăm cu miliția pentru a sta trei secunde lângă Vladimir Illici.

Și tot ce a urmat după acel 12 martie s-a perindat fulgerător prin mintea mea, încât m-am speriat ca de un sfârșit iminent. Tot vâlmășagul de evenimente, întâmplări și chipuri, toată zbaterea nebună și fără rost... Marea Adunare Națională... Podul de flori... Declarația de independență... Războiul din Transnistria... Venirea agrarienilor... Venirea comunistilor... Totul mustind de amărăciune și dezolare... Totul – o ardere inutilă în gol...”

Volumul se încheie, de fapt, după aflarea rezultatelor scrutinului din 29 iulie 2009, cu un gest de reverență făcut „generației născute în anii *perestroikăi*” – autoarea schimbării de atitudine de la 7 aprilie. Un motiv în plus pentru a întârzia asupra acestei apariții editoriale. „O carte-eveniment”, „o carte-spectacol” (Grigore Chiper), difuzată și în România, unde nu a stârnit mai puțin interes. La lansarea din subsolul Bibliotecii „Mihai Eminescu” din București au vorbit, de altfel, nu doar Vasile Emu și Mitoș Micleșanu, ci și sociologul Dan Dungaci (numit, recent, consilier pe probleme de integrare europeană al președintelui interimar al Republicii Moldova, Mihai Ghimpu).

Două spectacole... made in Moldova

După aproape doi ani, ajung din nou la Chișinău într-un miez de februarie cu vreme rea, ostilă. Orașul e de nerecunoscut sub șuvoaiele de zăpadă topită și crengile copacilor doborâte de chiciură peste mașini și trecători. La Casa Actorului (UNITEM), unde are loc colocviul Grotowski, pereții sunt coșcoviți, mobilierul vechi, frigul îți pătrunde în oase. Aceeși senzație în clădirea întunecoasă care adăpostește importante repere ale culturii alternative din Chișinău: studioul formației de etnojazz Trigon, revista *Punkt* a Angelei Brașoveanu și „Teatrul unui singur actor”, proiectul de buzunar al lui Mihai Fusu. Nu sunt, firește, singurele oaze de energie și creativitate care te fac să uiți atmosfera deprimantă a orașului. La Chișinău se întâmplă mereu ceva ieșit din tipare, care-ți solicită atenția, te pune pe gânduri, te zgândără și te interesează. Pe 11 februarie, de pildă, *Planeta Moldova* își face debutul editorial cu *Nekrotitanium. Cyberpunk moldovenesc*, volum superb editat de Cartier cu ilustrații de Roman Tolici. Lansarea are loc în cocheta Librărie din centru a Editurii, de unde nu lipsesc, cu umorul lor mușcător, nici Dumitru Crudu, nici Constantin Cheianu. Pe amândoi îi întâlnesc în aceeași seară în foaierea Teatrului Satiricus, unde Fundația Culturală „Camil Petrescu” și Institutul Polonez din București aduc în atenția oamenilor de teatru basarabeni volumele despre Grotowski pe care le-am editat în parteneriat toamna trecută.

Ceva mai târziu, tot la Satiricus, am ocazia să văd spectacolul **Made in Moldova**, piesa lui Constantin Cheianu (publicată în antologia *Dramaturgi basarabeni de azi* cu titlul *Volodea, Volodea*, rebotezată *Made in Est* pe afișul Teatrului Național din Iași, în regia lui Claudiu Goga). Montarea lui Alexandru Grecu a avut premiera în urmă cu un an, dar se joacă și acum cu săli pline, uneori fiind programate chiar două reprezentații pe zi. Nu-mi dau seama dacă succesul se datorează convenției propuse de autor, care a mizat pe forța de manifest social a unui gen muzical („piesă în stil rap”), ori subiectului „servit” de realitatea basarabeană, inepuizabilă în materie de anomalii: victima unui accident de circulație e lăsată să moară cu zile într-un spital, pentru că n-are asupra sa nici asigurare medicală și nici suficienți bani pentru a-i

mitui pe doctori; cu atât mai șocantă e dezvăluirea din final: medicul corupt și tânărul rănit din piesă sunt tată și fiu.

Made in Moldova, o coborâre în bolgiile organismului social cangrenat de corupție, are un evident efect cathartic asupra spectatorilor, care se recunosc cu ușurință în diferitele situații de viață rezumate pe scenă. Se joacă mult la rampă, cu adresare directă către sală, însă la final, songurile rap sunt abandonate și patetismul ia loc satirei: actorii au lacrimi în ochi, vocile lor sunt gătuite de emoție. La aplauze, un spectator se apropie de scenă și le mulțumește interpreților. Văzând reacția sălii, nu poți să nu te întrebi în ce măsură a influențat 7 aprilie starea de spirit a oamenilor, ori cât de mult s-a schimbat de atunci funcționarea instituțiilor publice – dacă s-a schimbat într-adevăr.

Montarea lui Alexandru Grecu e simptomatică însă și dintr-o altă perspectivă. De mai multe stagiuni, Satiricus a devenit principalul promotor al dramaturgiei autohtone de ultimă oră. Indiferent de generația din care provin, de orientarea estetică (și chiar ideologică) pe care și-o revendică, autorii scriu în mare măsură pentru repertoriul acestui teatru care face succes nu doar cu integrala Caragiale ori cu adaptări din clasici (Molière, Ovidiu), ci și cu piese de Constantin Cheianu (*Golanii revoluției moldave*), Dumitru Crudu (*Salvați America!*), Irina Nechit (*Maimuța în baie*) ori Nicolae Esinencu (*SRL Moldovanul*).

La Teatrul Național „Mihai Eminescu” am văzut **Suflete moarte**, un alt spectacol care a avut premiera în urmă cu mai bine de un an (decembrie 2008). Regizorul Ion Sapdaru (născut în Transnistria) adaptează el însuși textul lui Gogol, supralicând potențialul subversiv al acestuia prin trimiteri directe la actualitatea basarabeană. Poate că slăbiciunea montării stă în decupajul discutabil al secvențelor ce îi au drept protagoniști pe Vitalie Rusu (un *Cicikov* ieșit din canon ca apariție fizică, totuși straniu, demonic) și pe ceilalți actori importanți ai trupei (remarc rigoarea Angelei Ciobanu – o compoziție strălucită în rolul bătrânei *Korobocika*). Prim-planul și fundalul țin de o epocă istorică, în vreme ce avanscena e ocupată de „suflete moarte”, grupul mut al figuranților ce își poartă în tăcere nu doar crucile, ci și accesoriile moderne dorite de regizor: ziare, telefoane mobile, valize și pașapoarte (candidați la emigrație asemenea moldovenilor înșiși), pancarte cu mesaje de ultimă oră („Jos inflația!”, „Jos terorismul!”). La data premierei, în Moldova cea controlată de Voronin, spectacolul lui Sapdaru putea fi socotit unul curajos. La alegerile din 5 aprilie 2009, când comuniștilor le-a fost imputată practica înscrierii pe listele de vot a unor „suflete moarte”, prezența acestui titlu în repertoriul Teatrului Național putea fi socotită chiar premonitoare. Între timp, nu se știe de ce, virulența critică a spectacolului s-a estompat. La reprezentația văzută de mine, sala friguroasă era pe jumătate goală, iar publicul nu părea deloc impresionat de replici directe precum „*Toată țara asta e plină de pungași*”, cuvinte care, la Satiricus, în piesa lui Cheianu, de pildă, și-ar fi găsit, probabil, un ecou imediat.

A fost sau n-a fost?

Anul trecut, în aprilie, *Dilema veche* publica un dosar dedicat protestelor anti-comuniste din Republica Moldova. Titlul acestuia – „*La Chișinău, a fost sau n-a fost revoluție/lovitură de stat?*” – pare și azi surprinzător de exact, ținând cont că se scurseseră abia câteva zile de la evenimentele din Piața Marii Adunări Naționale (bine, mi s-ar putea replica, doar suntem experți în starea de îndoială postfactum, iar Vasluiul lui Porumboiu e, nu-i așa, la o aruncătură de băț de Chișinău). Și totuși,

Lansarea volumului *Chișinău, 7 aprilie. Teatru-document* la Teatrul Satiricus.
 Printre participanți: Vlad FILAT, prim-ministrul Republicii Moldova,
 poetul Ion HADĂRCĂ., criticul de teatru Larisa TUREA.

Foto: Dan Guțu

la început de aprilie 2010, când am ajuns din nou aici pentru a prezenta volumul de teatru-document, sindromul „a fost sau n-a fost” părea mai acut ca oricând. În pofida agendei încărcate care ar fi trebuit să marcheze un an de la revolta tinerilor (servicii religioase și depuneri de flori în memoria victimelor, mitinguri comemorative, expoziții de fotografie, plus o premieră prefațată de lansarea cărții noastre), Constantin Tănase, editorialistul cotidianului *Timpul*, scria în ediția din acea zi: „Îi rog pe cititori să nu mă întrebe ce cred eu că a fost pe 7 aprilie 2009. O revoluție? O lovitură de stat? Nu știu. Fiecare să se uite în sufletul său și să-și răspundă.”

Pentru Teatrul Satiricus, care a programat premiera spectacolului-coupé **7 aprilie**, cu piese recente scrise de Irina Nechit și Constantin Cheianu, răspunsul pare dincolo de îndoială.

În *Coridorul morții* vedem partea întunecată a „Primăverii de la Chișinău”. Irina Nechit și-a cules informațiile de pe internet și din rapoartele organizațiilor pentru apărarea drepturilor omului. Metafora din titlul piesei sale face referire la tratamentele de o cruzime atroce aplicate sutelor de manifestanți arestați în noaptea de 7/8 aprilie. În montarea lui Alexandru Grecu, e concretizată această terifiantă imagine: la intrarea în sală, publicul trece printr-un cordon de „polițiști” care lovesc cu bastoanele în scuturi pentru a crea un mediu sonor disconfortant și amenințător. Experiența carcerală, umilința fizică și trauma psihică pe care le descriu personajele sunt atât de puternice, încât regizorul preferă ilustrării lor debitarea replicilor în secvențe solemne, la lumina lumânărilor aprinse pe scenă. Există și o figură centrală, ce poartă numele lui Valeriu Boboc, interpretat aici de Arcadie Răcilă (protagonistul din *Made in Moldova*), care își spune monologul aproape în mijlocul spectatorilor. Unele personaje sunt nonfictive (președintele Voronin, miniștri, procurori, cu replici și declarații redade *verbatim*), vizibil caricat atunci când se disculpă prezentând o versiune oficială, grosolan măsluită, asupra

circumstanțelor crimei. Publicul ascultă încordat, cu o emoție aproape palpabilă, de înțeles dacă știi că printre spectatori se află rude apropiate ale lui Valeriu Boboc, dar și personalități ale scenei politice (Vlad Filat, actualul premier, alături de o figură cunoscută a Partidului Liberal-Democrat, poetul Ion Hadârcă).

După prima parte, cufundată în clarobscur, registrul se schimbă. Piesa lui Constantin Cheianu, *Cu bunicul ce facem?* relatează scene rurale din perioada alegerilor anticipate de la 29 iulie, când tensiunile dintre tinerii care visează schimbarea și părinții lor, incurabili nostalgici ai comunismului sovietic (pensionarul Grigore câștigă totuși simpatia publicului grație umorului hâtru al actorului Mihai Curagău) atinge proporții dramatice. Potrivit lui Cheianu, viața de zi cu zi a fiecărei familii moldovene (din care generația de mijloc lipsește de cele mai multe ori, căci muncește la negru, risipită în toate zările) se aseamănă cu un teren minat. Doar că victimele potențialelor deflagrații nu sunt adulții, ci – la fel ca în documentarul lui Thomas Ciulei, *Podul de flori* – copiii acestora, abandonati, alienați sau pur și simplu exersați de timpuriu în arta urii. În spectacolul lui Sandu Grecu, simptomatice pentru acest nivel de adâncime al piesei e interpretarea Alexandrinei Grecu, o fetiță de 11 ani, cu alte cuvinte aflată la vârsta personajului său, Valeria, cea care, sugerează autorul, își ucide bunicul în ziua alegerilor.

Violența, ca mod de legitimare și perpetuare a puterii într-un stat slab, îl preocupă și pe Mihai Fusu. El a dezvoltat, împreună cu un grup de tineri actori, proiectul unui spectacol independent, un *work in progress* intitulat provizoriu *To Beat or Not to Beat*. Voleul introductiv al acestuia, monodrama *Podozritel'noe iebalo sau „Am ce am eu cu poliștii...”*, a avut premiera la sfârșitul lui 2009 în Club 513, unicul spațiu teatral de tip underground din Chișinău, înființat chiar de regizor. Eu însă l-am văzut pe 7 aprilie într-un mic studio, plin-ochi, din centrul orașului, un spațiu numit Foosebook (aluzie la numele fondatorului său, dar și la rețelele de socializare on-line care, anul trecut, au dat tonul protestelor de stradă). Interesant e că Mihai Fusu nu pare deloc preocupat, în acest text, de bruiatul emoțional al poveștilor relatate de victime ale represiei poliției. Pornind de la premisa impunității oricărei revolte populare, el izbutește să evite clișeele: personajele sale nu sunt „nici martiri, nici eroi”. Așezat pe un scaun în fața spectatorilor, Alexandru Pleșca povestește cu un zâmbet complice întipărit pe chip și cu pauze mici care-i îngăduie să-și termine sticla de bere deschisă la început. Personajul său e un tânăr arestat după proteste și purtat, timp de o noapte, prin comisariatele poliției din Chișinău. Tocmai pentru că e lipsită de dramatism, această mărturie atinge fondul problemei și, în mare măsură, chiar esența controverselor legate de 7 aprilie: continuitatea infrastructurilor mafioate din societatea moldoveană, a relațiilor bazate pe șantaj și nepotism, dar și gradul ridicat de adaptabilitate a cetățeanului, gata oricând să pună în practică un limbaj dublu sau un comportament schizoid. Nu puțini sunt spectatorii care, la capătul monologului, nu se îndură să părăsească Foosebook și rămân la discuții până târziu în noapte. „Nu credeam că o să ajung într-o zi să vorbesc în public despre toate astea... dacă ar auzi bunicii mei de la țară”, deschide conversația un tânăr timid. Încet-încet, inevitabil, opiniile se ciocnesc, se contrazic, vorbitorii se raportează diferit la experiențele trăite (din nou... „a fost sau n-a fost?”), până când, ca întotdeauna, cineva pune degetul pe rana cea mai adâncă: ce e de făcut acum? Merită să mai pleci? Dar să mai rămâi? Într-un târziu, altcineva rostește cu fermitate aceste cuvinte: „Eu m-am săturat de texte care mă fac să mă simt victimă. Spectacolul din seara asta m-a ajutat să nu mă mai simt neputincioasă.” Ce era de spus a fost spus. E timpul să ne despărțim după o zi nesfârșită...